

7. Цицерон М.Т. Избранные сочинения. – М: Художественная литература, 1975. – 454с.
8. Clinton W. J. My life. Bill Clinton. – London: Hutchinson Random House, 2004. – 957р.
9. Іванченко Р.Г. Літературне редагування / Іванченко Роман Григорович. – К.: Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, 1970. – 365 с.
10. Сикорский Н.М. Теория и практика редактирования / Николай Михайлович Сикорский. – М.: Высшая школа, 1971. – 267с.
11. Trimmer J.F. and McCrimmon J. M. Writing with a Purpose / J.F. Trimmer and J. M. McCrimmon. – Boston: Houghton Miffling Company, 1988. 524.
12. Коптилов В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник / Виктор Коптилов. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.

УДК 811.161.2'373

Ткаченко О.
(Харків, Україна)

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОМІНАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ВИХОВАННЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається когнітивний аспект вивчення фразеологічних одиниць та здійснюється аналіз концепту «виховання»; визначається система його номінацій у фразеології української мови.

Ключові слова: когніція, концепт, фразеологічна одиниця, виховання, етнічна репрезентація.

В статье рассматривается когнитивный аспект изучения фразеологических единиц и проводится анализ концепта «воспитание»; определяется система его номинаций во фразеологии украинского языка.

Ключевые слова: когниция, концепт, фразеологическая единица, воспитание, этническая репрезентация.

The article deals with the cognitive aspect phraseological unit investigation and analyzes the concept «education»; the system of its nominations in the phraseology of the Ukrainian language is defined.

Key words: cognition, concept, investigation of phraseological units, concept “education”.

Поняття когніції включає в себе «пізнавальний процес чи сукупність психічних (ментальних, мисленнєвих) процесів – сприйняття світу, звичайного спостереження за оточенням, категоризації, мислення, мови і под., що слугує обробці та переробці інформації, яку людина отримує ззовні із різних чуттєво-перцептуальних каналів, чи вже інтеріоризовану та реінтерпретовану людиною» [1: 81].

Когнітивна лінгвістика досліджує ментальні процеси, що «відбуваються при сприйнятті, осмисленні та, відповідно, пізнанні дійсності свідомістю, а також види і форми їх ментальних репрезентацій» [2: 6]. Зважаючи на тривалий процес розвитку мови, можна вважати, що вона вбирала в себе світогляд народу, його досвід, тож «через вивчення семантики мовних знаків можна проникнути в концептосферу людей, можна з'ясувати, що було важливим для того чи іншого народу в різні періоди його історії, а що залишилося поза його увагою в той час, коли для іншого народу це виявилось суттєвим» [2: 10].

У межах когнітивного підходу до вивчення мови (М.М. Болдирев, В.З. Дем'янков, С. А. Жаботинська, О.С. Кубрякова) досліджуваною одиницею виступає концепт – «термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини» [3: 36]. Система уявлень і знань людини утворює концептуальну картину світу – «систему понять, сформованих на основі уявлень людини, отриманих за допомогою органів відчуття та відбитих у її свідомості і колективній, й індивідуальній, що складається з концептів – образів, уявлень, понять, установок та оцінок» [3: 25].

Л.А. Лисиченко зауважує: мовна картина світу має три рівні, що реалізуються в специфічних одиницях та одиницях лінгвального вираження. Так найвищим виступає «психоментальний превербальний рівень», який складається з концептів як психоментального явища та виражається в мові «лексико-семантичним (ширше – мовно-семантичним) полем». Наступний рівень – «концептуальний», що виражається в поняттях, реалізується мовними знаками, переходить у «лінгвальний», одиницями якого є слова із їх мовних значенням [4: 24]. Таким чином, концептуальна картина світу є вищою за мовну, що служить базою для її поняттєвого вираження.

Засоби психоментальної репрезентації знань за допомогою мови були намічені ще В. фон Гумбольдом, який розглядав теорію про народний дух, О.О. Потебня говорив про зв'язок мови із психічними процесами (апперцепція, асоціації). Однак найбільш широко проблема взаємозв'язку психічних та ментальних процесів у мові почала розроблятися в останні десятиліття ХХ століття в роботах, що стосуються питань когнітивної лінгвістики (М.М. Болдирев, А. Вежбицька, В.І. Герасимов, О.С. Кубрякова, О.І. Морозова, З.Д. Попова, О.О. Селіванова, І.А. Стернін та ін.). Серед цих робіт поважне місце займають дослідження, в яких у когнітивному аспекті розглядаються фразеологічні одиниці, що «виступають “зберігачем” наших знань про світ і трактуються як носії інформації про особливі структури знання. <...> Змістовий простір фразеологічної одиниці – значення і внутрішня форма – утворюють єдину когнітивну структуру. Основою цієї структури є когнітивний рівень значення й когнітивний рівень внутрішньої форми» [5: 48]. У межах когнітивного аспекту дослідження фразеології розглядаються не лише концепти, а й когнітивні моделі як схематизоване уявлення про концептуальну базу значення.

А.В. Марковська зазначає, що «фразеологізми, на відміну від слів, прямо відображають когнітивну діяльність членів мовного колективу, яка заснована на уявленні про світ носіїв мови, на їх відношенні один до одного, на тому, що відбувається з ними у цьому світі, – усе це можливо тому, що сама мовна система містить механізм, який забезпечує цю діяльність» [6].

Таким чином, фразеологія фіксує в собі саме життя народу, стає мовною маніфестацією концептуальної картини світу певного етносу, оскільки, як зазначає О.О. Селіванова,

«фразеологізми і паремії становлять лінгвoseміотичні феномени, які фіксують у стійкій формі особливості емічної реальності, колективного рефлексивного досвіду етносу, стереотипи етносвідомості та архетипи колективного несвідомого, коли вони є продуктом їх синтетичної взаємодії. Цим вони символізують специфіку нелокального соціокультурного поля етнічного суспільства» [5].

Досліджуючи певні реалії крізь призму фразеологічних одиниць, можна найбільш точно визначити їх місце та роль у свідомості народу. Когнітивний аналіз фразеологічних одиниць здійснено в роботах А.Є. Белоусової (концепт «public relations» у фразеології англійської мови), Ж.В. Краснобаєвої-Чорної (концепт «життя»), Т.В. Рудюк (концепти «чоловік» і «жінка»).

Метою нашої розвідки є виділення наявних полів концепту «виховання» у ФО української мови. **Об'єктом** цього міні-дослідження є реалізація концепту «виховання» у фразеологічній системі української мови, а **предметом** – фразеологічні одиниці української мови, що його реалізують.

Концепт «виховання» репрезентує уявлення народу про систему заходів, спрямованих на розвиток та навчання дитини. Для більш точного розуміння цього поняття звернемося до тлумачного словника української мови: «1. Дія за значенням виховувати. 2. Сукупність знань, культурних навичок, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання» [7]. Окрім того, поняття «виховання» є фундаментальною категорією таких наук, як педагогіка, етнопедагогіка, філософія, соціологія, психологія тощо.

Процес виховання в педагогіці є одним із опорних, але, незважаючи на довгу історію вивчення цього питання, воно не втрачає своєї актуальності. Дослідженням різних аспектів виховного процесу займалися М.М. Бикова, Л.О. Глазунова, В.М. Кирилюк, Л.А. Куліщенко, Т.М. Мішеніна, Ф.М. Медвідь, О.А. Мкртчян, Г.Г. Хлипавка.

Аналізуючи педагогічну літературу, робимо висновок, що виховання – це систематичний і цілеспрямований вплив на духовний і фізичний розвиток особистості з метою передачі соціального і культурного досвіду від покоління до покоління, вироблення певних умінь і навичок. У процесі взаємодії вихователя й вихованця проводиться система заходів, спрямованих на соціалізацію особистості в умовах певної виховної системи. Виховання спрямоване на низку змістових аспектів розвитку особистості: розумове, моральне, сімейне, громадянське, трудове та християнське виховання.

Опрацювавши фразеологічний матеріал, можемо стверджувати, що в українській мові концепт «виховання» представлений розгалуженою системою уявлень, що виступають компонентами загального поняття.

Розглядаючи поняття «виховання» в педагогічній літературі, науковці звертаються до джерел етнопедагогіки, що є джерелом досвіду нації в процесі передачі знань, умінь і навичок.

Щоб визначити структуру концепту «виховання» у фразеології української мови, звернімося до запропонованих педагогічною літературою аспектів, які висвітлюють ментальні засади українського народу.

1. Розумове (інтелектуальне) виховання. Передбачає систему заходів для визначення інтелектуальних здібностей дитини та всебічного їх розвитку, формування наукового сві-

тогляду дитини. «В педагогії щодо інтелектуального виховання є дві течії. Одна з них на перше місце ставить фахову підготовку, себто озброєння молоді знаннями й навичками, потрібними в практичній діяльності. Друга на перше місце ставить загальну освіту і вироблення світогляду» [8: 184]. У цьому аспекті виховання ми розглянемо лише другу течію, фахова підготовка в нашому дослідженні виступає складовою частиною трудового виховання, оскільки розумове виховання в нашій класифікації обмежується набуттям теоретичних знань про навколишнє середовище:

вітер у голові – «У них [козаків] у декого іще **вітер** гуляє в голові та синці іще не походили від недавнього» (Марія Матіос);

набивати руку – «Він уже в область обирається, бо в районі **набив руку**» (М. Стельмах);

бувати в бувальцях – «– Постій-бо! От біда.. **Був я в бувальцях**, а такого ще не траплялось» (І. Карпенко-Карий).

гратися (грати, бавитися) з вознем – «Магазаник спокійно сказав: «**Не грай**, Оксано, з вознем, бо ти, здається, й досі не знаєш, що таке життя» (М. Стельмах);

ловитися (клонути) на гачок (на вудочку) – «Обидив Бог розумом, позич у полковника Богуна: **той не піймався на гачок**, а сам винищив аж два полки» (Петро Панч);

ломитися у відчинені (відкриті) двері – «Говорити, що І. Драч входить у літературу як невтишимий шукач, значить **ломитися у відчинені двері**...» (З журн.).

2. Моральне виховання – оволодіння дітьми нормами й правилами моральної поведінки, формування почуттів і переконань, умінь і навичок. У межах цього аспекту, дитина знайомиться з поняттями добра і зла, чуйності, поняття етичності на основі моральних ідеалів. Як зазначає Г.І. Вашенко, про моральні якості в ідеалі виховання, «... коли йде справа про виховання пристойності й чемності, то під ними треба розуміти ту чемність, про яку писали письменники княжого періоду. В основі її має лежати християнське ставлення до людини: щира пошана до неї як до образу й подоби Божої» [8: 188]:

чим дихає (дише) – «– Ворона знала кожного з нас як облупленого, бачила – **чим дише** й чого хоче» (О. Довженко);

подвійне дно – «– Найстрашніше у вихованні є те, коли вихователі... на словах одні, а на ділі інші. Тоді вони обов'язково... виплекають моральний покруч, людину з **подвійним дном**» (Ю. Збанацький);

кидати слова на вітер – «– Та знаючи, що ти **слів на вітер не кидаєш**, маю лише одне заспокоєння – план буде виконано» (М. Стельмах);

встромляти носа – «...От бачите, і вони свого **носа встромили**. Ой же вредний! Треба тин швидше плести, бо від нього життя не буде» (О. Корнійчук);

робити з губи (з писка) халяву – «Я вишлю їх [гроші] на пам'ятник Котляревського, бо ти з **губи зробив халяву**: обіщав і не вислав» (І. Карпенко-Карий);

взяти гріх на душу – «Ти любиш друзів? В тебе друзі є? Я розгубилась. В мене друзі є. Їх не любить – то **гріх на душу брати**» (Л. Скірда).

3. Сімейне виховання – провідне джерело соціалізації. У процесі сімейного виховання дитина одержує від батьків базові знання про стосунки між людьми. Оскільки в родині дитина отримує знання про мораль, національну свідомість, трудові навички та ін., то в межах сімейного виховання звертаємо увагу на знання про стосунки чоловіка й жінки, поняття сімейних цінностей, поваги до старших, народні традиції:

накидати ярмо (петлю, вуздечку) – «Та хіба заради кіно заміж виходять? **Ярмо таке повісиши** і в кіно не захочеш. Навіщо тобі це?» (Д. Гранін);

ділити хліб – «А може то вона у головах шумить на вітрі, незозрілі груші, як вузлики на вимовквих словах, зав'язує і повертає душі і образи усіх, кого ти знав, з ким **хліб ділив**, кому прощав провину...» (Л. Горlach);

скакати (стрибати) в гречку – «Ну, то як ви думаєте, чи то йому дуже вподобалося, що його жінка **в гречку скаче?**» (Б. Грінченко);

зав'язати голову (голівоньку) – «– **Не зав'язуй**, Тусю, собі **голови**, – заговорили дівчата хором. – Ти вродлива. Хіба ще такого жениха знайдеш!» (П. Гуріненко);

домашнє (родинне, сімейне) вогнище – «Ставши під сухими дубами, обернулась на своє **родинне вогнище**, яке пригасло ось такої прикрашено в цвіт і щебет вродливої весни...» (Є. Гуцало).

4. Громадянське виховання. Цей аспект виховання впливає на розвиток свідомого громадянина, виробляє поважне ставлення до оточуючих, формує знання про патріотизм, поняття громадянського обов'язку, активну життєву позицію:

діло маленьке (теляче, мірошницьке, півняче) – «– **Моє діло теляче**: найся та і в хлів» (укр. нар. присл. та прик.);

підставити плече – «У скрутні друзі завжди **підставлять плече**» (з усн. мови);

класти життя – «Та церква і релігія, що мирить нашу взаємну злобу, навчить нас з любов'ю **класти життя** своє «за друзів своя»...» (Є. Сверстюк);

аби день до вечора – «Не раз їй здавалося, що вона примирилась зі своїм життям. Спочатку жила як уві сні – **аби день до вечора**, а потім час зарубцював біль» (М. Стельмах);

в один гуж тягти – «Щоб ми лиш **в один гуж тягнули**, так і в малому гурті по-являється велика сила» (Б. Лепкий);

вставляти палиці (палки) в колеса – «Чиниться беззаконня, а ви відмовчуєтесь. Недосвідчена дитина... в атаку пішла, а всі інші дивляться, немов сторонні, що з цього буде, а часом і **палиці в колеса встромляють** – нехай собі надривається» (В. Попов).

5. Трудове виховання виробляє в дитині навички фізичної діяльності, уміння виконувати певні види робіт, виробляє працелюбність та дає знання про професійну діяльність. Об'єднує в собі як фізичну, так і розумову роботу. Учить бути толерантним до будь-якої праці. Дає знання про зв'язок якості роботи з її оплатою:

гнути горба – «Он скільки руко месників чужинських **гнуть горба** на зимовому стійбищі **Батия**» (Р. Іванченко);

ловити гави (гав, граки, ворон) – «Ми тим часом **гав не ловили**, розсипалися по лісі та до нової греблі. Всі повтікали і все з собою забрали» (М. Стельмах);

крутитися як білка в колесі – «– Крутишися – **як білка в колесі**. Бібліотека платить мало, та й навару там – хіба що порох на книжках» (Є. Гуцало);

служити вірою і правдою – «Вона [присяга] змушує мене тепер, коли мій цар прогнав мене, **служити** вам усією **вірою і правдою**» (І. Франко);

як віл (у ямі) – «Робив, **як віл**. Трудився без спочинку. Все занепало, не моя вина» (Л. Костенко);

носити (міряти, набирати) воду решетом – «Його улюблене заняття – **решетом воду міряти**» (Ю. Шовкопляс).

6. Релігійне виховання. Оскільки цей аспект виховання частково включає в себе всі попередні, то обмежимо його системою заходів, спрямованою на формування в дитині релігійного світогляду, вивчення Біблії, молитов, залучення до релігійних традицій:

*мати бога в душі (серці) – «– Ви чужий? Правда?.. Поможіть.. коли **Бога в серці масте**... Бог вам заплатить.. Обрятуйте мене!»* (Б. Грінченко).

*не скаржитися на Бога – «Старий Трохим **не скаржився на Бога**, Хоч як жилосьь суцужно та убого...»* (І. Христенко);

*каїнова душа – «Люди зневажали його і називали **каїноювю душею** за підлий характер»* (з усн. мови);

*як Богу молитися – «Та це їй **як Богові молитися**»* (З журн.);

*біс вселився (поселився) – «Та коли переступили поріг готе лика, .. знов **поселився в Тетяну Василівну біс негоди**»* (П. Загребельний).

Когнітивний аспект дослідження фразеологічних одиниць допомагає ширше розкрити їх національну специфіку, розглянути культурно-семантичні особливості, ширше розглянути змістову площину. Ми звернули увагу на структуру концепту «виховання» залежно від етнічного розуміння педагогічних категорій та зосередилися на їх об'єктивації фразеологічними засобами української мови.

Указуючи на взаємозв'язок мовної системи із ментальними уявленнями етносу, зауважимо, що для українського народу важливим було виховати в дітях поважне ставлення до родини (сімейне виховання), до суспільства (громадське виховання) та до Бога (християнське виховання). У людині цінувалися розумові, моральні якості та трудові навички.

При використанні когнітивного методу дослідження фразеологічних одиниць розкривається психоментальна сутність етносу, простежуються притаманні конкретному народу риси. Проблемними залишаються питання про одиниці, зміст яких розкриває декілька аспектів концепту «виховання». Для аналізу таких одиниць необхідно враховувати цю особливість та конкретизувати критерії відбору кожного з визначених елементів концептуальної структури, що є перспективним для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краткий словарь когнитивных терминов / под. общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
2. Селиванова Е.А. Новые векторы исследования фразеологии в современном парадигмальном пространстве лингвистики / Е. А. Селиванова // *Parnie narodu slovanskych II*. – Ostrava, 2005. – с. 14 – 22.
3. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі : монографія / Т.А. Космеда, Н.В. Плотнікова. – Львів : ПАІС, 2010. – 408 с.
4. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л.А. Лисиченко. – Харків : Основа, 2009. – 191 с.
5. Положин М.М., Венжинович Н.Ф. Когнітивна інтерпретація національно-специфічного змісту фразеологічних одиниць / М.М. Положин, Н.Ф. Венжинович // *Наук. вісн. Волинськ. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. – 2010. – Вип.8. – С. 47 – 52.

6. Марковська А.В. Когнітивний аспект фразеологізмів і стиль преси. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/13/64.pdf>.
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник 1970–1980. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
8. Вашенко Г. Виховний ідеал. – Полтава : ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191с.

УДК 811.111'42:004.823

Голощук С.
(Львів, Україна)

ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ СПОНУКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

З позицій сучасної когнітивно-дискурсної парадигми у статті висвітлюються питання впливу когнітивних механізмів на реалізацію спонукального дискурсу. Досліджується наповнюваність фреймових структур спонукального дискурсу. Розуміння фрейму як особливим чином організованої множини знань дозволило зосередитися саме на дискурсному аспекті спонукування.

Ключові слова: фрейм, спонукальний фрейм, спонукальний дискурс.

С позиції когнітивно-дискурсної парадигми в статті аналізується вплив когнітивних механізмів на реалізацію побудження. Исходя из понимания фрейма как особого способа организации знаний, автор описывает наполнение фреймовых структур побудительного дискурса.

Ключевые слова: фрейм, побудительный фрейм, побудительный дискурс.

From the perspective of cognitive-discursive paradigm the article deals with the influence of cognitive mechanisms on the incentive discourse realization. The content of frame structures of the incentive discourse is analysed.

Key words: frame, incentive frame, incentive discourse.

В основі лінгвокреативної діяльності людини перебуває її когнітивна здатність творчо переосмислювати старі й створювати нові ментальні конструкції. Одним із потужних інструментів цієї діяльності є наявність різних фреймових структур (В.З. Демянков, О.Л. Каменская, К.Я. Кусько). Однак дослідники, розглядаючи проблему репрезентації знань за допомогою фреймів, стикаються з труднощами її формулювання. Потрібно зазначити, що комплексного дослідження фреймової організації спонукального дискурсу (СД) досі не здійснено. Безумовно, у роботах сучасних дослідників, зокрема таких як І.А. Бехта, С.А. Жаботинська, Т. ван Дейк, Г.І. Приходько висвітлюються окремі аспекти цієї проблеми, але єдиної теоретичної основи ще не підведено, що свідчить про її **актуальність**. Питання взаємовпливу когнітивної діяльності людини на спосіб здійснення волевиявлення є багатограним. Саме тому **метою** цієї роботи є вивчення когнітивних механізмів,